

تربیت اقتصادی

من چه کاره‌ام؟

راه‌های هموارسازی مسیر شغلی دانش‌آموزان

دکتر لیلا سلیقه‌دار، مشاور و جویشگر تعلیم و تربیت

هنگامی که صحبت از هوش اقتصادی و مدیریت و موفقیت مالی می‌شود، مسائل پیچیده‌ی مربوط به شغل و کسب درآمد و سختی‌های ناشی از آن به یاد می‌آید. برخی معتقدند تربیت اقتصادی و حرفه‌ای به زمان بزرگ‌سالی و هنگامی که فرد در زندگی به استقلال می‌رسد مربوط است. در حالی که در «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» ساحتی به همین نام در نظر گرفته شده است و انتظار می‌رود روند این تربیت در طول سال‌های تحصیلی و در روند رشدی او دنبال شود. این موضوع به‌ویژه در دوره دوم متوسطه از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا نوجوان در مواجهه نزدیک‌تری با شغل و زندگی مستقل اجتماعی قرار دارد. نوشته پیش رو به این بحث پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: تربیت اقتصادی، مسیر شغلی، سند تحول بنیادی

می‌خواهی چه کاره شوی؟

است که در دوره زمانی خاصی، تنها خدمت برخی مربیان به رشد و آموزش اقتصادی و حرفه‌ای دانش‌آموز به طرح همین پرسش ختم می‌شود. در ادامه و در تلاش‌هایی که در سال‌های اخیر مدرسه‌ها داشتند، می‌توان به برگزاری «هفته مشاغل» و برگزاری نمایشگاه از کارهای دستی دانش‌آموزان و گاهی تشکیل بازارچه‌ها که غالباً برای امور خیریه برپا می‌شوند، اشاره کرد. این فعالیت‌ها از جمله موارد مرتبط با ساحت اقتصادی و حرفه‌ای هستند.

از جمله سؤالی‌هایی که از دوره کودکی به یاد داریم، پرسش درباره شغل ماست که معمولاً توسط والدین و گاه در مدرسه مطرح می‌شود. بدیهی است انتخاب شغل، به معنای مسیری که به کسب درآمد منجر می‌شود و بخشی از زندگی را تشکیل می‌دهد، بسیار پیچیده‌تر از پرداختن به آرزوها و تمایلات کودکی یا اندیشه‌های نوجوانی است؛ به‌ویژه پیش از آنکه آموزش لازم دریافت شود. این در حالی

زندگی مستقل نوجوان

هر قدر کودک از کودکی فاصله می‌گیرد و وارد نوجوانی می‌شود، دغدغه‌های او برای استقلال افزایش پیدا می‌کند و از این رو تمایلات مالی و اقتصادی آنان بیشتر نمایان می‌شوند. در این شرایط و در سال‌هایی که مسائل اقتصادی بخش مهمی از زندگی خانواده‌ها را شامل می‌شوند، تمایلات نوجوانان به فعالیت‌هایی که برایشان جذاب‌ترند، بیشتر دیده می‌شوند؛ فعالیت‌هایی مانند وب‌نویسی (بلاگری)، تهیه‌کنندگی محتواهای پویانمایی، آزادکاری (فریلنسری)، کاربری یوتیوب (یوتیوبری) یا مدیریت (ادمین) «اینستاگرام». نوجوانان به مواردی از این دست علاقه دارند که مطابق با تعریف‌ها و مفاهیم‌های مربوط به کار، برخی در دسته شغل‌های کاذب قرار دارند.

یک تجربه: از پدر قصاب تا فرزند کارآفرین

دوره نوجوانی من به این ترتیب سپری شد که هر تابستان چالش شغلی داشتم. ما در محله‌ای بودیم که اغلب والدین پزشک، مهندس یا معلم بودند و تنها پدر من بود که قصابی داشت. آن موقع این شغل از نظر تحصیلی در جایگاه بالایی نبود. پدرم متوجه بود که ممکن است من از اینکه بخواهم کار او را ادامه دهم خوش‌حال نیستم، با این همه از داشتن تجربه تابستانی صرف‌نظر نمی‌کردم. پدرم هست نزدیک اواخر بهار، با یکی دو نفر از مشتری‌های مغازه که در طول سال زیر نظر گرفته بود، ارتباط برقرار می‌کرد و از آن‌ها می‌خواست امکان کار در محیطشان را به من بدهند. گاهی حتی پیشنهاد می‌داد که در عوض کار به من پولی ندهند، اما تجربه کسب

یکی از مشتریان پدرم مدیر مدرسه بود. شیوه پدرم موجب شد ایده‌ای به ذهن مدیر برسد و همان سال در اردیبهشت‌ماه از پدرم دعوت کرد به جلسه اولیا و مربیان بیاید. پدرم به تصور اینکه مثل همیشه به جلسه‌ای می‌رود و باز می‌گردد به مدرسه رفت. در کمال ناباوری دیدم که مدیر در بخشی از جلسه از پدرم دعوت کرد تجربه کار تابستانی مرا با والدین در میان بگذارد و از آن به‌عنوان یک تجربه موفق یاد کرد. آن روز پدرم چنان با افتخار از خودش برایمان صحبت کرد که هرگز آن را فراموش نمی‌کنم. در حال حاضر با شیوه تربیتی و نظارتی پدرم من یک کارآفرین موفق هستم. روحش شاد.

آنچه برای دورنمای زندگی نیاز دارد

مطابق سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای ناظر بر رشد توانایی‌های متریبان در هر یک از این امور است:

- درک و فهم مسائل اقتصادی؛
- درک و مهارت حرفه‌ای؛
- التزام به اخلاق حرفه‌ای؛

- توان کارآفرینی؛

- پرهیز از بطالت و بیکاری؛

- رعایت بهره‌وری؛

- تلاش برای حفظ و توسعه ثروت؛

- اهتمام به بسط عدالت اقتصادی؛

- مراعات قوانین کسب و کار و احکام معاملات و التزام به اخلاق و ارزش‌ها در روابط اقتصادی.

با این نگاه، تربیت اقتصادی تنها به حوزه کسب درآمد نگاه نمی‌کند و مهارت‌های بیشتری از آن موردنیاز است. برای مثال، لازم است دانش‌آموز بتواند از بطالت و بیکاری پرهیز کند. بدیهی است لازمه این رخداد، شناخت و آگاهی، توانایی و مهارت و نیز باورمندی است که قطعاً در یک دوره زمانی کوتاه مهیا نمی‌شود. کودک یا نوجوان با انجام فعالیت‌های ارزشمند و نیز کسب تجربه‌های مفید در طول دوره تحصیل می‌تواند بیاموزد که چگونه از بطالت دوری کند. به این منظور دایره و گستره فعالیت‌های مربوط به این تربیت وسیع و لازمه آن، نگاه دورنگر و مبتنی بر رشد همه‌جانبه فراگیرندگان است.

دورخیز کنیم

بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مهم‌ترین جهت‌گیری ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای «جهت‌گیری کل‌نگر و تلفیقی» است که برخی مشخصه‌های آن عبارتند از:

◀ توسعه متوازن و متعادل ابعاد و ساحت‌های وجودی فرد در راستای تحقق حیات طیبه در ابعاد فردی و اجتماعی؛

◀ درونی‌سازی ارزش‌های اصیل دینی و اخلاقی در زمینه اقتصادی و حرفه‌ای، مانند ارزش کار و تلاش، کسب حلال، انصاف و عدالت، تعاون، وفای به عهد، و پرهیز از اسراف و تبذیر؛

◀ گرایش به ایجاد و توسعه شایستگی‌های متریبان، برای یادگیری مادام‌العمر؛

◀ توجه به شکل‌گیری و توسعه الگوی مصرف مبتنی بر نظام معیار اسلامی.

با این نگاه، تحول و پیشرفت رشدی در نوجوان، محصول سال‌ها تربیت و آموزش است و نمی‌تواند در یک دوره محدود به نتیجه منجر شود. اما فعالیت‌های خرد و کلان بسیاری می‌توانند یاری‌دهنده مستقیم برای چنین رشدی باشند. در ادامه به مواردی در این زمینه اشاره شده است.

تجربه کاری و خدمات داوطلبانه

یکی از فعالیت‌های مهم در تربیت اقتصادی، ایجاد زمینه‌های کسب تجربه کاری است. در بسیاری از جوامع، دانش‌آموزان دوره متوسطه آمادگی و مجوز کار در روزهای تعطیل تابستان را دارند و می‌توانند با توجه به استانداردها و شرایط تعیین‌شده کار کنند و درآمد داشته باشند. در برنامه‌های درسی این قبیل جوامع آمده است که کسب تجربه کاری می‌تواند در شناخت

موفقیت به دست آوردن
دارایی بیشتر نیست،
بلکه خدمت به خلق و معاش
حلال است

مسئولیت برای کمک به یادگیری هم‌کلاسی‌ها، مسئولیت برای ارائه خدمات عمومی، مسئولیت نگهداری و حفظ تجهیزات، مسئولیت شرکت در فعالیت‌های مدرسه و ... نمونه‌هایی از دنیای تجربه‌هایی از این دست در مدرسه هستند.

تجربه مدرسه‌ای

داستان زندگی معلمی من از مدرسه شروع شد. تازه برنامه‌ای را به نام «همیار معلم» در مدرسه به اجرا درآورده بودند و من هم به این منظور انتخاب شده بودم. اوایل خیلی به انجام این کار تمایل نداشتم، چون ناچار بودم زمانی را به رفع اشکال‌های دانش‌آموزان اختصاص بدهم. اما به‌مرور از این کار لذت بردم. تجربه نشان می‌داد که دوستانم خیلی خوب می‌توانند راهنمایی‌های مرا دریافت کنند و متوجه شوند و مدام بازخوردهای خوب دریافت می‌کردم. همین زمینه باعث شد در میان رشته‌های انتخابی معلمی را هم در نظر داشته باشم و در نهایت هم معلم شدم. از این بابت بسیار راضی و خوشنود هستم.

شناخت استعداد

از دیگر فعالیت‌های مرتبط با تربیت اقتصادی، کمک به دانش‌آموزان برای شناخت استعدادها و توانایی‌های خودشان است. در صورتی که دانش‌آموزان امکان داشته باشند در طول سال‌های تحصیل خود، توانایی، علاقه‌ها، نقاط قوت و احتمالاً ضعف‌های خود را بشناسند، در این صورت با آگاهی بیشتری می‌توانند در زمان تصمیم‌گیری شغلی یا پیدا کردن حرفه‌های مؤثر در جامعه موفق باشند. این اتفاق در کنار برگزاری برنامه‌هایی مانند معرفی شغل‌ها، زمینه خوبی را برای انتخاب‌های سازنده توسط دانش‌آموزان مهیا می‌کند. در سند تحول بنیادین به این مهم به صورتی اشاره شده است تا مدرسه بتواند از طریق آن زمینه مساعدی برای تربیت اقتصادی فراهم آورد:

خود، شناخت بازار کار، تعامل با دیگران، ارزش‌گذاری پول و درآمد و نیز همدلی تأثیر داشته باشد. این مثال، مؤید فرهنگ آموزش سینه‌به‌سینه است که ریشه در تربیت کهن ایران نیز دارد و اغلب فرزندان، در سنین نوجوانی کار و حرفه والدین خود را فرامی‌گرفتند.

این در حالی است که تغییرات شغلی والدین، به‌ویژه ظهور و گسترش زندگی شهری، از تکرار این عادت مطلوب ممانعت کرده است. از سوی دیگر بنا به تغییرات زیر، تمایل والدین برای کسب تجربه‌های شغلی توسط فرزندان در تعطیلات تابستانی نیز کاهش پیدا کرده است:

- کم‌شدن تعداد فرزندان؛
- ساده‌تر شدن معاش خانواده (مجبور به انجام کار در مزرعه نیستند یا با در اختیار داشتن تسهیلات خانگی، زحمت کمتری برای زندگی دارند)؛
- افزایش خطرات محیطی (مانند تصادفات رانندگی، دزدیده‌شدن کودک و ...)

در این شرایط مدرسه می‌تواند زمینه تجربه‌های کاری را به منظور افزایش توانمندی اجتماعی دانش‌آموزان فراهم آورد. این تجربه‌ها شامل موارد زیر و دیگر مواردی می‌شوند که با خلاقیت و نیز توجه به مقتضیات مدرسه ممکن هستند:

- ارائه خدمات خیریه، مانند کمک‌رسانی به اهالی محله، شناسایی نیازمندی‌های مدرسه، مثل افت تحصیلی و نیاز دانش‌آموزان به آموزش، جمع‌آوری کمک‌های معنوی و کمک‌رسانی دانش‌آموزان در این زمینه به یکدیگر، و ...
- بهره‌مندی از والدین دارای تخصص‌های متنوع در مدرسه به منظور ایجاد شبکه‌های کاری زیر نظر والدین با نظارت مدرسه؛
- ایجاد زمینه برای درآمدداشتن دانش‌آموزان از طریق انجام فعالیت‌های عمومی مدرسه؛
- ارزش‌گذاری و تعیین هزینه برای انجام فعالیت‌های فرهنگی مدرسه توسط دانش‌آموزان به شکلی که با دریافت امتیاز و به‌مرور بتوانند هم‌سنگ آن از دیگر خدمات بهره‌مند شوند.

گزاره غیرمستقیم مسئولیت

یکی از موارد مهم در تربیت اقتصادی و حرفه‌ای ایجاد و پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری است. در این زمینه بسیار اهمیت دارد، دانش‌آموز به تجربه‌ای درباره مسئولیت‌داشتن برسد، آن را بیازماید و در نهایت بتواند باور کند که در تأمین نیازهای مالی زندگی بیش از هرکسی، خودش مسئولیت دارد. در این‌باره مدرسه می‌تواند با ایجاد زمینه برای اعطای مسئولیت، به‌صورت غیرمستقیم، در راستای تربیت اقتصادی گام بردارد.

مسئولیت‌های فردی و جمعی به شکل‌های گوناگونی در مدرسه قابلیت اجرایی دارند: تجربه مسئولیت یادگیری خود،

◀ تولید و اجرای محتوا در سه حوزه سواد مالی، مدیریت اقتصادی و کارآفرینی منطبق بر برنامه درس ملی با رویکرد اقتصاد اسلامی؛

◀ آشنایی با شغل‌های آینده و زمینه‌سازی برای مشارکت فعال دانش‌آموزان در عرصه‌های انتخاب شغل آینده؛

◀ تدوین و اجرای محتوای مهارت‌آموزی برای دانش‌آموزان در زمینه شغل‌های موردنیاز هر منطقه بر اساس ساحت‌های سند تحول بنیادین.

یک تجربه جهانی

در برخی از دانشگاه‌های جهان، بخش «رشته تصمیم‌گیری‌نشده»^۱ تدبیر شده است که در آن دانشجو می‌تواند پس از دریافت پذیرش از دانشگاه، در صورتی که هنوز درباره رشته آینده خود تصمیم نگرفته است، در این بخش تحصیل کند. در این رشته دانشجویان درسی را انتخاب می‌کنند که مطابق علاقه و توانایی‌هایی است که در خود سراغ دارد. معمولاً این رشته موردتوجه دانشجویانی است که با رشته‌های معمول (روتین) دانشگاه و تناسب آن با خودشان به توافق نرسیده‌اند. برای دانشجویی که از دوران تحصیل در مدرسه، در مسیر شناخت خود بوده است، این موقعیت می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد و درست در نقطه مقابل، برای کسی که شناخت لازم به دست نیآورده است، این یک فرصت نیست و بیشتر برای او تهدیدکننده است. این رشته به گونه‌ای به تخیل فرد برای آفرینش یک حرفه و تبدیل آن به واقعیت کمک می‌کند.

مدرسه‌ها می‌توانند با الهام از این تجربه، دانش‌آموزان را تشویق کنند در کنار مطالعه اطلس شغلی، شغل بسازند و آمادگی‌های لازم را برای شغل‌های آینده در خود به وجود آورند.

نامه زندگی دیگران راهگشاست!

از دیگر فعالیت‌های ارزشمند و مؤثر تشویق دانش‌آموزان به خواندن زندگی‌نامه افراد است. گاهی مطالعه شرح زندگی افراد موفق و گاهی نیز افراد ناموفق، دریچه‌های احساسی و عاطفی زیادی را در ذهن باز می‌کند و می‌تواند ایده‌های نوینی را در ذهن دانش‌آموزان به وجود آورد که در بسیاری موارد انگیزه‌بخش هستند.

در ایران سخنرانی‌های مربوط به افراد بومی موفق در دسترس هستند (TED^x)^۲.

دانش‌آموزان می‌توانند با شنیدن آن‌ها در زمان کوتاهی، شرح زندگی افراد را بشنوند. مدرسه نیز می‌تواند در فعالیتی مشابه، با کمک گرفتن از افراد سرآمد محلی، والدین، و شبکه‌های ارتباطی و اجتماعی، سخنرانی‌های مبتنی بر زندگی‌نامه افراد تدارک ببیند. این قبیل فعالیت‌ها، به دلیل نزدیکی بیشتر با زندگی واقعی دانش‌آموزان، اثرات عمیق‌تری دارند.

کوتاه سخن

در تربیت اقتصادی و حرفه‌ای باید بر تعریف درست موفقیت تأکید بیشتری داشته باشیم که در آن لزوماً به پول و دارایی محدود نمی‌شود. فرد موفق در عرصه اقتصادی کسی است که می‌تواند مؤثر و سازنده باشد و به دیگران خدمت بالارزشی ارائه دهد. در حال حاضر که متأسفانه روان‌شناسی زرد موجب به انحراف رفتن افکار نسبت به زندگی و موفقیت شده، لازم است مدرسه بر فرایند تربیت و رشد توانایی اقتصادی، با تکیه بر وجه انسانی و اخلاقی آن، سرمایه‌گذاری کند. معاش سالم، نان حلال، رقابت حرفه‌ای، دوری از طمع و خدمت به خلق، از جمله ارزش‌های ضروری در تربیت اقتصادی و حرفه‌ای هستند.

پی‌نوشت‌ها

1. Undecided course

۲. تداکس (TED^x): مجموعه‌ای از چندین سخنرانی افراد متفکر و متخصص در حوزه‌های گوناگون است که ایده‌ها، تجربیات و دانش خود را با زبانی ساده و جذاب فارسی در امتیاز همگان قرار می‌دهند و در کنار این سخنرانی‌ها، رخدادهایی حتی متفاوت برای شرکت‌کنندگان در نظر گرفته شده است.

تجربه کاری دانش‌آموزان در محیط مدرسه در قالب خدمات اجتماعی، در رشد توانایی اقتصادی آن‌ها بسیار مؤثر است